

**ВЛИЈАНИЕТО НА ЗАКОНОТ
ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ
ПРАВА ВРЗ РАБОТАТА НА
НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ
И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ
ПРАКТИКИ И ПРЕПОРАКИ**

**ВЛИЈАНИЕТО НА ЗАКОНОТ
ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ
ПРАВА ВРЗ РАБОТАТА НА
НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ
И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ
ПРАКТИКИ И ПРЕПОРАКИ**

СКОПЈЕ, 2018 ГОДИНА

ИМПРЕСУМ

За издавачот:

Јоханес Д. Раи, Фондација Конрад Аденауер во Република Македонија
Насер Селмани, Здружение на новинарите на Македонија

Автори:

Иван Брешковски
Игор Марковски

Координација:

Давор Пашоски, Фондација Конрад Аденауер во Република Македонија
Драган Секуловски, Здружение на новинарите на Македонија

Лектура:

Ванѓа Димитрова

Компјутерска подготовка и печат:

Винсент Графика ДОО Скопје

Тираж:

300 примероци

Публикацијата може бесплатно да се преземе на:

<http://www.kas.de/mazedonien/mk/>

<http://znm.org.mk/>

Напомена:

Оваа анализа е изработена со финансиска поддршка на Фондацијата Конрад Аденауер и Европската Унија во рамките на проектот „Регионална платформа на Западен Балкан за застапување на слободата на медиумите и заштита на новинарите“. Ставовите во оваа анализа не ги одразуваат гледиштата на донаторите.

СОДРЖИНА

Вовед и методологија	5
Краток историјат на авторското право во Европа.....	6
Меѓународни извори на авторското право.....	8
Примената на авторското право во Соединетите Американски Држави (САД) во споредба со Европа.....	11
Домашна регулатива со посебен осврт на Законот за авторското право и сродните права.....	13
Важни одредби од Законот за авторското право и сродните права на Република Македонија (ЗАПСП) кои се однесуваат на новинарите и медиумските работници.....	15
Споредба на хрватскиот Закон за авторско право и сродни права со македонскиот Закон кој влијае врз работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.....	21
Практиката на колективно управување со авторското право и сродните права на новинарите и фоторепортерите во Хрватска.....	22
Судската практика на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) во заштита на авторското право и слободата на изразување поврзано со работата на медиумите, новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.....	25
Значење на пресудата.....	27
Домашната судска практика поврзана со заштитата на авторското право во работата на медиумите, новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.....	29
Етичките кодекси на новинарите и политиките на Европската федерација на новинари во заштита на авторското право на новинарите и медиумските работници.....	31
Системи за арбитража и саморегулација кои се применуваат во Македонија како алтернатива за разрешување на случаи од оваа област.....	34

Наоди и препораки за заштита на авторското право на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници од Европската федерација на новинари и Меѓународната федерација на новинари.....	37
Препораки од МФН како да се заштитат и спроведат авторските права на новинарите.....	39
Реформски приоритети на Владата на РМ во насока на измени и дополнувања на Законот за авторското право и сродните права.....	40
Препораки за подобрување на законската рамка и практиката со цел поголема заштита на авторските права на новинарите и медиумските работници.....	42
Листа со кратенки.....	44

ВОВЕД И МЕТОДОЛОГИЈА

Во оваа анализа, авторите даваат осврт на значењето на авторското право за работата на новинарите, фоторепортертите и медиумските работници преку опис на домашна и странска регулатива, судската практика и ставовите за оваа тематика од релевантни меѓународни политички и граѓански организации. Унапредувањето на заштитата на авторското право е значајно кога станува збор за почитување на новинарските производи преку гарантирање на сопственоста на новинарските текстови, фотографии, аудиовизуелни содржини, колумни, интервјуа, карикатури и други производи. Во Република Македонија, генерална перцепција е дека овој закон често не се почитува од сите претставници на медиумскиот сектор со што се оштетуваат авторите на оригиналните дела, додека плагијаторите со мала преработка на медиумските содржини често наметнуваат и пропаганда или шират полувистини или лаги со што се нанесува директна штета на авторите и публиката.

Оваа анализа ги појаснува оние делови од македонскиот Закон за авторските права и сродните права (ЗАПСП)¹ кои се важни за работата на новинарите и медиумските работници, а освен тоа, дава историски осврт на важноста на оваа тема. Анализата, понатаму се занимава и со домашната и меѓународната судска практика, како и со ставови на релевантни организации меѓу кои Меѓународната и Европската федерација на новинари во врска со колективното остварување на авторското право и сродните права и за поттикнување на начини за правно и за легално користење на авторските дела и предметите на сродните права.

Во првата половина од 2018 година, Министерството за култура на Република Македонија како надлежен орган за ЗАПСП, отвори процес за измени и дополнувања на овој закон. Според Министерството за култура, има потреба од дополнително синхронизирање на овој закон со ЕУ директивите 2014/26/ЕУ за колективното управување со авторското право и сродните права, како и со Директивата 2011/77/ЕУ за изменување на Директивата 2006/116/ЕУ за времетраењето на авторското право и сродните права, како и со Директивата 2012/28/ЕУ за дозволено користење на делата „сираци“ (дела чии автори не се познати или пак не можат да бидат контактирани). Целта на Министерството, според објаснувањето за донесување закон за измена и дополнување на овој закон кое е објавено на веб-страницата на Единствениот национален електронски регистар на прописи (ЕНЕР), е „да се создадат нормативни ос-

¹ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16.

нови за остварување на ефикасен и рационален систем на колективно управување со авторското право, односно сродни права и да се поттикне колективното управување со повеќе видови права².

Препораките од оваа анализа ќе бидат доставени до Министерството за култура како надлежен орган, како и до Собранието на Република Македонија со цел подобрување на тековното законодавство во насока на поголема заштита на работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.

Освен ова, анализата е наменета и за сите чинители од медиумскиот сектор, правосудниот сектор, како и генералната јавност со цел да се зголеми информираноста за важноста на авторското право во креирањето и дистрибуцијата на медиумски содржини.

За изработката на овој труд, анализирани се повеќе странски публикации, домашни и меѓународни правни акти, како и домашни судски случаи и практиката од Европскиот суд за човекови права кои се однесуваат на повреда на авторското право. Исто така, консултирани се и повеќе правни и медиумски експерти од земјата, како и новинари и фоторепортери кои се директно засегнати од (не)почитувањето на авторското право. Во процесот на изработката на анализата добиени се мислења и од Министерството за култура како надлежен орган, Советот за етика во медиумите на Македонија (СЕММ), Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ), како и други релевантни домашни организации, новинари и фоторепортери.

Анализата е достапна на македонски и на албански јазик и истата ќе им биде доставена на новинарите и фоторепортерите – членови на Здружението на новинарите на Македонија и ќе биде слободна за преземање од веб-страниците на ЗНМ и на КАС. Анализата ќе биде промовирана и достапна и во печатено издание.

КРАТОК ИСТОРИЈАТ НА АВТОРСКОТО ПРАВО ВО ЕВРОПА

Авторското право е појавено во поширок контекст со откривањето на печатарската машина и со поширокото описменување на луѓето. Од правен

2 Единствен национален електронски регистар на прописи https://www.ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_ann_detail&itemid=1EmHh0ymjApDtOnihGC1dw== пристапено на 12.7.2018 година.

аспект, потеклото на авторското право во Европа е од Велика Британија каде што во почетокот на 17 век се појавуваат монополи на печатници и приватни регистранти на авторски дела. Англискиот парламент поради загриженоста од неконтролирано печатење на книги и други пишани документи го донесува во 1662 година Актот за регулирање на печатарството, со кој се регулира печатењето и дистрибуцијата на овие материјали. Овој акт подразбирал и креирање на посебен регистар на интелектуални дела каде што се депонирале копии од делата со што се штитело и авторското право. Овој регистар бил во приватна сопственост на организација која давала право одредено авторско дело да се печати за поширока употреба и продажба. Освен тоа, истата компанија имала и својство на регулатор со што давала или одземала дозволи за печатење на други правни лица. Првата „законска рамка“ за авторските права претставува Актот за авторски права од 1710 година (популарно наречен Законот на Ана – Statute of Anna) кој го носи Британскиот парламент. Овој акт за прв пат обезбедува правна заштита на авторското право, овој пат регулирано од страна на Обединетото Кралство и судовите наспроти практиката од минатото кога ова било во приватни раце. Овој акт им обезбедува на издавачите правна заштита во времетраење од 14 години, и по истекот на овој временски рок, правата му се враќаат повторно на авторот. Актот за авторски права од 1710 година става крај на стариот систем кога само литература одобрена согласно стандардите за цензура на властите можела да се печати. Ова значи дека овој акт дава поголема слобода во издавачката дејност.

Практиката авторските права да бидат под заштита на националните судови ја преземаат и останатите земји со текот на годините сè со цел да се обезбеди адекватна заштита на креаторите на научни, книжевни и уметнички дела.

За разлика од англосаксонските практики (common law), во Франција, после Француската револуција, Националното собрание стоело на ставот дека објавен интелектуален труд по природа е јавна сопственост, односно дека авторските права се препознаени како исклучок на овој принцип затоа што треба да се компензира авторот за неговата работа. Дополнително во 1793 година во Франција бил донесен нов закон според кој им се дава на авторите ексклузивно право да ги продаваат и дистрибуираат нивните дела, а истото право било пренесено на нивните наследници и продолжувало 10 години по смртта на авторот.

МЕЃУНАРОДНИ ИЗВОРИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО

Авторските дела по автоматизам не се заштитени во меѓународни рамки по нивното создавање, но постојат меѓународни договори кои нудат заштита за авторските дела кога таквите дела ќе бидат пренесени преку одреден медиум до пошироката публика.

Една од најраните меѓународни конвенции кои задираат во заштитата на авторското право е Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела од 1886 година³ која Македонија ја ратификуваше на 8 септември 1991 година.

Конвенцијата се однесува на литературни и уметнички дела, во кои се вклучени и филмовите, а истата бара од своите земји-членки да обезбедат заштита за секое креирање на книжевно, научно и уметничко дело. Принципот на национален третман од Конвенцијата е од големо значење, во кој се вели дека секоја земја-членка потписник на Конвенцијата ќе им даде на граѓаните на другите земји-членки исти авторски права што им ги дава на своите граѓани.

Бернската конвенција ѝ налага на секоја земја-членка да воспостави минимум правни рамки, основни правила во националното законодавство преточени во закон. Важно правило воспоставено со Конвенцијата е дека периодот на заштита на авторското дело е сè додека авторот е жив и 50 години по неговата смрт. Конвенцијата за прв пат предвидува дека заштитата на авторските дела започнува со самото нивно создавање, и не се бара посебна формално – правна регистрација, односно во членот 5 забранува земја-потписничка да бара формалност за да се добие правна заштита на авторско дело. Главен фокус на Конвенцијата е авторот на одредено дело и заштитата на неговите права отколку заштитата на страните кои вршат пренесување на делата на пазарот до пошироката јавност. Во 1928 година со ревизија на Конвенцијата се вметнува концептот на морални права на авторите со кои им се дава право на авторите да се идентификуваат со своите дела, односно дека тие се автори-носители на авторските права. Авторот може да бара заштита на неговите морални права, односно неговото дело да не се менува и да се зачува интегритетот на истото кога тој смета дека таквото постапување ја руши неговата репутација, чест и слично.

³ Бернската конвенција за заштита на книжевните и уметничките дела од 1886 година http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=283693, пристапено на 7.7.2018 година.

Вториот најзначаен меѓународен документ е **Универзалната конвенција за авторско право (УКАП)**⁴ усвоена во Женева во 1952 година, ратификувана од Република Македонија на 17 ноември 1991 година. Самата конвенција е создадена и развиена од Организацијата на Обединетите нации за образование, наука и култура (УНЕСКО) како алтернатива на Бернската конвенција. Голем број земји, особено земји од Третиот свет ја ратификуваат оваа конвенција од причина што сметале дека Бернската конвенција била во интерес само на развиените западни земји, кои и впрочем најмногу „извезувале“ авторски права. Слично како и со Бернската конвенција и со неа се предвидуваат исти права / третман на авторите во сите земји-потписнички. Ова подразбира формална забелешка на авторското дело на сите копии од делото со симболот ©, како и името на носителот на авторските права, година на прво објавување. Минимумот на траењето на авторските права врз едно дело е животниот век на авторот со дополнителни 25 години по неговата смрт, освен за фотографски дела и дела од применета уметност каде периодот е 10 години.

Земјите-членки на Европската Унија како и САД го прифатиле периодот од 70 години по смртта на авторот на траење на заштитата на материјалните и моралните права од авторските дела, а тоа е период кој се применува и во Република Македонија.

Важно е да се напомене дека Конвенцијата не ги дерогира сите други мултилатерални или билатерални конвенции или аранжмани помеѓу две или повеќе земји-членки. Онаму каде што постојат разлики, одредбите од Универзалната конвенција за авторски права треба да преовладуваат, освен во однос на Бернската конвенција, која има приоритет над УКАП.

За разлика од Бернската конвенција, со **Конвенцијата од Буенос Аирес**⁵, потпишана на 11 август 1910 година од повеќето земји од Северна и Јужна Америка, се овозможува заштита на авторските дела доколку содржат забелешка дека „правата се задржани“, па оттаму и популарниот израз „all rights reserved“. Сите земји-потписнички на оваа конвенција веќе се приклучени кон Бернската конвенција, но нејзини елементи сè уште се користат како „правилото на краток рок“, односно периодот на заштита на авторското дело се одредува согласно тоа во која земја е пократок (земјата каде што е создадено делото или земјата каде што се бара заштита на делото).

⁴ Универзалната конвенција за авторско право (УКАП), Женева 1952, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15381&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html пристапено на 9.7.2018 година.

⁵ Конвенција од Буенос Аирес од 1910 година, http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/text.jsp?file_id=366495 пристапено на 9.7.2018 година.

Друг важен мултилатерален договор претставува **Конвенцијата за основање на Светската организација за интелектуална сопственост**⁶, ратификуван од Република Македонија на 8 септември 1991 година, со кој договор се основа Светската организација за интелектуална сопственост (СОИС). Конвенцијата е ратификувана во Стокхолм на 14 јули 1967 година и брои 191 земја-потписничка. Целта на оваа организација е да промовира заштита на интелектуалната сопственост во светски рамки и да обезбеди административна соработка помеѓу сојузите за интелектуална сопственост основани со договорите кои се администрираат од страна на СОИС, а кои се 26 на број. Самиот закон за авторското право и други сродни права кој е во сила во Македонија и неговите измени се правени во соработка со оваа организација.

Спогодбата за трговските аспекти на правата од интелектуалната сопственост (ТРИПС договорот)⁷ од 1994 во рамките на Светската трговска организација кој важи за еден од најважните договори кои ја регулираат интелектуалната сопственост, се занимава и со материјалните права и трговските аспекти од авторските права.

Останати меѓународни документи кои задираат во авторското право и правата од интелектуалната сопственост се: Универзалната декларација за човековите права (УДЧП) од 1948 година, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, ратификуван од Република Македонија на 18.1.1994, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, ратификуван од Република Македонија на 18.1.1994, Конвенцијата за дистрибуција на сигналите за пренос на програми преку сателити, ратификувана од Република Македонија на 17.11.1991, и други.

Република Македонија има ратификувано и повеќе меѓународни договори на оваа тема, а како еден од поважните кој ја засега работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници е: Римската конвенција за заштита на уметниците изведувачи, фонограмските продуценти и радиодифузните организации, ратификувана од Република Македонија на 2.3.1998 година. Овој договор ја проширува заштитата на авторските права од авторот на делото до креаторите и сопствениците на одредени медиуми за пренос на информации, како аудиокасети и видеокасети. Оваа конвенција

⁶ Конвенцијата за основање на Светската организација за интелектуална сопственост од 1967 година, <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/> пристапено на 14.07.2018 година

⁷ Спогодбата за трговските аспекти на правата од интелектуалната сопственост (ТРИПС договорот) од 1994 https://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/27-trips_01_e.htm пристапено на 14.07.2018 година

е создадена како одговор на тогашните нови технологии, како што се видеорекордери за разлика од претходните конвенции како Бернската конвенција која повеќе се однесува на регулација на дистрибуцијата на печатениот материјал. Римската конвенција е еден вид одговор на појавата на новите технологии со кои на едноставен начин се овозможи да се репродуцираат делата на изведувачи, музичари, а со која се штитат правата на издавачите на таков вид преносни уреди (касети, дискови и сл.) кои содржат авторски дела.

Во 2003 година Република Македонија го ратификува договорот за авторско право на Светската организација за индустриска сопственост (СОИС), понатаму Европската конвенција за копродукција и кинематографија, а повторно во 2004 година, Договорот за изведби и фонограми повторно во рамките на СОИС.

ПРИМЕНАТА НА АВТОРСКОТО ПРАВО ВО СОЕДИНЕНИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ (САД) ВО СПОРЕДБА СО ЕВРОПА

Тим на експерти на чело со професорката Патриција Ауфдерхајд⁸, професор по комуникации при Американскиот универзитет во Вашингтон, САД, извршиле истражување за тоа како новите предизвици кои доаѓаат со дигиталната ера, посебно предизвикот со работење со заштитен материјал влијае врз работата на новинарите.

Студијата *„Авторско право, слобода на говор и правото на јавноста да знае“*⁹ е фокусирана на авторското право во САД. Во САД постојат неколку парадокси, од една страна, постојат многу исклучоци кон новинарите во однос на користењето на авторските дела при нивната работа, а од друга страна, комерцијалните компании, како што се издавачки куќи од областа на филмот и музиката, имаат порестриктивен однос кога се користат нивните дела. Понатаму во оваа студија се вели: *„Новинарите се соочуваат со средина во која речиси сè е заштитено преку авторски права“*. Ова води кон зголемена несигурност меѓу новинарите за точната употреба од заштитен материјал и ја става под знак прашалник валидноста на правилото на „фер употреба“, кое

⁸ Биографија на проф. д-р Патриција Ауфдерхајд <https://www.american.edu/soc/faculty/paufder.cfm> пристапено на 16.7.2018 година.

⁹ Студија на проф. д-р Патриција Ауфдерхајд, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2119933 пристапено на 16.7.2018 година.

правило е од огромно значење за работата на новинарите во САД. Повеќето новинари интервјуирани за целта на студијата не ни биле запознаени со правилото на „фер употреба“ кое е дел од американскиот Закон за авторско право од 1976 година. Поради таа неинформираност на новинарите страда голем дел од нивната работа.

Согласно правилото на фер употреба, заштитен материјал може да се користи ако пошироката јавност има едукативна корист од таква објава, кога служи за политички дискусии или кога промовира општествен развој опишувајќи нови пронајдоци и слично. Вредноста на таквата објава со заштитен материјал кога се става на располагање на јавноста и нејзината општествена корист треба да биде поголема или пак балансирана со губитокот на вредност (материјална/финансиска) кој би го трпел сопственикот на тој материјал како резултат од неговото објавување.

Доктрината за фер употреба ја обезбедува работата на американските новинари во поширок контекст, тие можат да го користат заштитениот материјал на начин кој им овозможува да произведуваат висококвалитетни информации.

Оваа практика не е случај во многу други земји, на пример во Германија и во другите европски земји, каде постои листа на исклучоци за користење на авторски дела, но не постои одредба за секој случај на индивидуална основа, како што има со правилото за фер употреба. Не е важно дали јавноста ќе има корист од новинарската објава или не, заштитениот материјал не може да се користи слободно, ако не се вклопува во категоријата на исклучоци.

Важно е да се издвои од оваа студија што истата покажува како новинарите кога се во недоумица, рутински се самоцензурираат и на крајот не ја остваруваат својата новинарска мисија¹⁰.

Осврт на практиката од Велика Британија во денешно време дава и Европската федерација на новинари (ЕФН) и тоа во прирачникот издаден од оваа организација кој се однесува на новинарите се вели дека *„големата разлика која постои помеѓу системите на авторски права (copyright vs. authors` rights) се однесува на тоа кој може да ги поседува примарните права на создаденото дело. Законот за авторски права на Обединетото Кралство, на пример, дозволува корпорациите да бидат признаени како автори. Спротивно на тоа, континенталните авторски права може да бидат сопственост само на фи-*

¹⁰ Европска новинарска опсерваторија, автор Карен Грас, објавено на 28.1.2014 година <https://en.ejo.ch/ethics-quality/journalists-copyright-law> пристапено на 18.7.2018 година.

зички лица; авторите може да дадат право на користење на нивните дела, но не може да го изгубат владението врз нив како правно-признаени креатори"¹¹.

Од друга страна, според Академијата за новинарство при Британската корпорација за радиодифузија, позната како „BBC“, идејата зад авторските права е да се наградат поединци (во нашиот случај новинари, фоторепортери, медиумски работници) или компании (медиуми) кои создаваат материјал и ги штитат истите од неовластеното копирање на нивните дела. Исто така, му се дава на сопственикот на авторското дело ексклузивно право да контролира како се користат овие дела (ова ексклузивно право е регулирано и во македонскиот Закон за авторското право и сродните права). Авторското право се прекршува кога „значителен дел“ од делото се користи без дозвола. „Значителен“, во овој контекст, не мора секогаш да значи кој е обемот, туку колку е значаен/суштински тој дел што е копиран.

ДОМАШНАТА РЕГУЛАТИВА СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ЗАКОНОТ ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА

Примарен акт со кој се штити авторското право е **Уставот на Република Македонија** каде во членот 47 се гарантираат правата на слободата на научното, уметничкото и на другите видови творештво. Со овој член се гарантираат правата што произлегуваат од научното, уметничкото или друг вид интелектуално творештво. Законското регулирање на авторското право за прв пат во Република Македонија со посебен закон е воспоставено со стапувањето во сила на **Законот за авторското право и сродните права** во 1996 година, претходно во сила бил Законот за авторско право на СФРЈ. Понатаму, во 2010 година овој закон се укинува и се донесува нов закон со истото име, а истиот тој закон е изменет и дополнет повеќе пати („Службен весник на Република Македонија“ бр. 115/2010, 140/2010, 51/2011, 147/2013, 154/2015 и 27/2016). Согласно тековниот закон, се уредуваат правото на авторите над своите авторски дела, правата на уметниците – изведувачи, на произведувачите на фонограми и видеограми, на радио-телевизиски организации, на издавачи и на изготвувачи на бази на податоци над своите предмети на сродни права, како и остварувањето и заштитата на авторското право и сродните права. Законот се обидува да ги опфати релевантните

¹¹ Прирачник за авторски права на Европската федерација на новинари http://www.ifj.org/fileadmin/images/Authors_Rights/Authors_Rights_documents/EFJ_Author_s_Rights_manual.pdf (стр.4).

меѓународни конвенции и договори, но останува прашањето колку истиот се спроведува ефикасно во практиката.

Освен овој закон, друг важен закон кој задира во оваа област, а е од исклучителна важност за работата на медиумите, а со тоа и на новинарите, е **Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (ЗААМУ)**¹² според кој во член 61, во основите начела според кои радиодифузерите при вршењето на дејноста треба да ги почитуваат е и почитувањето на авторското право и сродните права.

Понатаму, во **Законот за облигациони односи (ЗОО)**¹³, според член 9-а кој се однесува на заштита на личните права согласно ставот 2 од овој член, како лично право се смета и интелектуалното творештво. Ова значи дека секој автор на кој му се повредени личните права, односно интелектуалната сопственост, има право да бара заштита на истите. Дополнително, членот 619 со кој се уредува договорот за дело каде за извршување на одредена интелектуална работа на рачувачот се обврзува да му плати надомест на вршителот на работата.

Повредата на авторското право и сродните права е предвидена и со **Кривичниот законик (КЗ)** на Република Македонија со членот 157, став 1 кој вели дека *„тој што во свое име или во име на друг неовластено ќе објави, прикаже, репродуцира, дистрибуира, изведе, емитува или на друг начин неовластено ќе посегне по туѓо авторско право или сродно право, односно авторско дело, изведба или предмет на сродно право, ќе се казни со затвор од шест месеци до три години“*. Согласно овој член, предвидени се казни кои зависат од начинот на кој е прекршено авторското право, како и висината на имотната корист која е прибавена од страна на прекршителот и овие казни се движат во висина од 6 месеци до 5 години казна затвор. Освен ова, овој член предвидува гонење за повреда на моралните права на авторот, кои претставуваат однос на неговата лична и духовна, односно интелектуална врска со делото како што се: право на признавање на авторството, право на прво објавување, право на заштита на интегритетот на делото и право на откажување. Според став 8 од истиот член, гонењето за повреда на морално право на авторот се презема по предлог на оштетениот.

Законот за медиуми¹⁴ на Република Македонија на почеток во членот 2 ја дефинира медиумската содржина, односно *„Содржини на медиум (во на-*

¹² „Службен весник на Република Македонија“ бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15, 27/16.

¹³ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 18/01, 4/02, 5/03, 84/08, 81/09, 161/09 и 123/13.

¹⁴ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 184/13, 13/14.

тамошниот текст: содржини) се сите видови информации (вести, мислења, известувања, извештаи и други информации), како и авторски дела кои се објавуваат, односно емитуваат преку медиум“. Во членот 13 вели дека медиумска содржина чија смисла е во значителна мера променета во постапка на уредничка обработка не смее да се објавува под името на авторот без негова согласност, доколку таква содржина се објави одговара одговорниот уредник. Согласно истиот член доколку авторот смета дека со објавувањето на таквата содржина му е нарушен угледот истиот има право на надоместок на штета (повреда на моралните права на авторот). Дополнително во Законот е уредено дека обврска на издавачите на медиуми е да објават на соодветно место име и презиме на авторот на секоја содржина, односно прилог и име и презиме на лицето, односно фирмата носител на авторските права за објавените содржини, освен во печатениот медиум и радиопрограмите. Во членот 3 пак од истиот Закон се гарантира слободата на изразување и слободата на медиумите, односно се гарантира „самостојност на уредникот, новинарот, авторите или креаторите на содржини или програмските соработници и другите лица, а во согласност со правилата на професијата“.

Неспорно е дека авторското право и сродните права се среќаваат и во други закони, како што се Законот за култура, Законот за индустриска сопственост, Законот за нелојална конкуренција, Законот за заштита на царински мерки и за заштита на правата на интелектуалната сопственост и други, но во оваа анализа се истакнува оној дел од регулативата кој најмногу ги засега новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.

ВАЖНИ ОДРЕДБИ ОД ЗАКОНОТ ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (ЗАПС) КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА НОВИНАРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

Примарната заштита на авторите во ЗАПС е регулирана во повеќе одредби, па поради големината на Законот би ги издвоиле следниве:

Во ЗАПС се уредуваат правата на авторите над своите авторски дела (во натамошниот текст: авторското право), правата на уметниците - изведувачи, на произведувачите на фонограми, на произведувачите на видеограми

(филмски продуценти), на радио- телевизиските организации, на издавачите и на изготвувачите на бази на податоци над своите предмети на сродни права (во натамошниот текст: сродните права), остварувањето и заштитата на авторското право и сродните права и важењето на Законот.

Во членот 3 е регулиран правичниот надомест за авторот, односно носителот на сродно право: „Авторот, односно носителот на сродно право, има право на правичен надомест за секој вид користење на авторското дело, односно предметот на сродно право, доколку со овој закон поинаку не е определено...”

Во членот 12 од ЗАПСП е одреден поимот на авторско дело, имено авторско дело претставува: „интелектуална и индивидуална творба од областа на книжевноста, науката и уметноста, изразена на кој било начин и форма“. Во контекст на новинарската професија би ги издвоиле точка 1, став 2 од истиот член каде што се вели: „...*(2) За авторско дело се смета особено: 1) пишано дело (книга, напис, статија, прирачник, брошура, расправа и други дела од иста природа)*“. Точка 3: „...*говорно дело (предавање, говор, беседа и други дела од иста природа)*“. Точка 6: „...*фотографско дело и дело создадено во постапка слична на фотографската*“. Точка 7: „...*аудиовизуелно дело (кинематографско и друго дело изразено со подвижни слики)*“. Дополнително согласно член 13 од ЗАПСП: „*Составниот дел на авторското дело, како и насловот на делото, доколку само по себе претставува интелектуална и индивидуална творба, се смета како посебно авторско дело*“.

Како авторско дело се смета и збирка на авторски дела согласно членот 14 „...како што се: *енциклопедија, антологија, зборник, музичка збирка, збирка на фотографии, мапи, изложба, поставка, збирка на документи и други збирки...*“

Од членот 16 каде што се дава осврт на незаштитените творби кои не се сметаат за авторски дела, би ставиле акцент на точката 3, имено:

...Како авторско дело, во смисла на овој закон, не се сметаат:

- 1) идеите, теориите, концептите, методологиите на работа или математичките концепти, независно од начинот на објаснувањата или изразувањата;*
- 2) службените текстови од политичка, законодавна, административна и судска природа и нивните службени преводи;*
- 3) дневните и други вести кои имаат карактер на обични - медиумски информации, едноставни факти и податоци и**

4) *идеите и концепциите што претставуваат основа за кој било елемент на компјутерска програма, вклучувајќи ги деловите од програмата што овозможуваат поврзување и интеракција меѓу елементите на програмската и машинската опрема (интерфејси)...*

Во членот 17 од ЗАПСП е даден поимот за автор, важно е да се напомене дека на авторот му припаѓа авторското право над делото со самото негово создавање, а согласно и практиката во македонските судови не се бара посебна формална регистрација на авторски дела за да уживаат истите заштита согласно овој закон:

„... (1) Автор, во смисла на овој закон, е физичко лице кое го создало авторското дело. (2) На авторот му припаѓа авторското право над неговото авторско дело со самото создавање на делото...“

Членот 18 став 1: *„...Пресумпција на авторство: (1) Како автор се смета лице чие име, псевдоним, код или друг знак, на вообичаен начин е означен на делото, односно неговите примероци или е наведен при објавувањето на делото, додека не се докаже спротивното, во согласност со овој закон...“*. Во членот 19 е даден поимот за коавтори, имено: *„...Авторското право на дело создадено во соработка на две или повеќе лица, им припаѓа на сите тие лица (коавтори)“*.

Во членот 20 е уредена содржината на авторското право: *„... (1) Авторското право е единствено право и е неразделно од авторското дело. (2) Авторското право содржи исклучиви морални права, исклучиви материјални права и други права, определени со овој закон...“*. Во членот 21 е даден поимот за моралните права на авторот, истите го штитат авторот во однос на неговата лична и духовна (интелектуална) врска со делото. Авторот ги има следниве исклучиви морални права: 1) право на признавање на авторството; 2) право на прво објавување; 3) право на заштита на интегритетот на делото и 4) право на откажување.

Во членот 26 од Законот за авторско и други стварни права се регулирани материјалните, односно имотните права на авторот каде во став 2 се вели: *„Авторот има исклучиво право да дозволи или забрани користење на неговото дело, или негови примероци од други лица, освен во случаи определени со овој закон“*. Дополнително во членот 27 се наведени видовите материјални права на авторот при користењето на неговото дело или негови примероци. Во одделот 3 почнувајќи од член 39 од ЗАПСП како „други права“ на авторот се наведени: 1) право на пристап и на предавање; 2) право на след-

ство (право на надоместок од препродажба); 3) право на надоместок од умножување за приватно користење; 4) право на надоместок од изнајмување и 5) право на надоместок од послуга.

Во делот 4 од ЗАПСП каде што се регулирани исклучоци и ограничувања во **членовите 51, 52, 53, 54** се нагласени случаите кога едно авторско дело може да се користи без дозвола на авторот со или без надоместок. Од членот 52 каде што е регулирано користењето на авторско дело без плаќање надоместок би ги издвоиле точките:

- 4) користење дела заради илустрирање во образовни или научни истражувања до степен оправдан со некомерцијалната цел што треба да се постигне, под услов да се наведе името на авторот и изворот, освен доколку тоа не е возможно;
- б) умножување и јавно соопштување на написи, статии и други слични дела за актуелни стопански, политички, религиозни и други слични теми, заради известување на јавноста, до степен оправдан со целта, освен ако тоа не е посебно забрането од страна на авторот под услов да се наведе името на авторот и изворот, освен доколку тоа не е возможно;
- 7) користење делови на авторски дела (цитати) во научни истражувања, за настава, критика, полемика или преглед, во обем и до степен потребен за конкретната намена и под услов да се наведе името на авторот и изворот, освен доколку тоа не е возможно;
- 9) користење политички говори, како и извадоци од јавни предавања и слични дела до степен оправдан со информативната намена, под услов да се наведе името на авторот и изворот, освен доколку тоа не е возможно;
- 11) користење архитектонски и вајарски дела трајно сместени на јавни места (улици, плоштади, паркови и слично);
- 12) користење дела од областа на ликовната и применетата уметност, архитектурата, индустрискиот дизајн и фотографските дела изложени на јавни изложби или на аукција од страна на организаторот, на плакати или каталози изработени без комерцијални цели до степен неопходен за промовирање на настанот;
- 15) случајно (споредно) вклучување на авторско дело во друг материјал;

17) јавно соопштување и ставање на располагање на јавноста на авторско дело заради истражување или лично усовршување на определени места во јавни научни, културни, образовни и други установи од сличен карактер, доколку делото не може да се купи, или за негово користење не е потребна дозвола, а е дел од колекциите/фондот на установите.

Ставот (3) од членот 52 од ЗАПСП: „Јавно соопштување на наслов од напис, статија и друго слично дело за актуелни стопански, политички, религиозни и други слични теми, во електронска публикација преземена од друга електронска публикација или од друг извор заради известување на јавноста е без плаќање надоместок, освен ако тоа не е посебно забрането од страна на авторот, односно носителот на правото, под услов да се наведе изворот, како и името на авторот доколку тоа е возможно“.

Во делот 5 од ЗАПСП поаѓајќи од членот 55 е регулирано траењето на авторското право каде што се гледа инкорпорацијата на меѓународните конвенции во македонскиот закон, односно „материјалните права траат за време на авторовиот живот и 70 години по неговата смрт, доколку со овој закон поинаку не е определено“. Интересно е да се напомене дека моралните права на авторот согласно ЗАПСП за признавање и означување на авторството и за заштита на интегритетот на авторското дело траат и по истекот на роковите за траење на материјалните права, утврдени со овој закон.

Членот 86 од ЗАПСП се однесува на авторско дело од работен однос кој член би го издвоиле како многу важен за работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници и која проблематика е прилично нагласувана и во други земји, особено во ЕУ од страна на еснафските новинарски здруженија, истиот член гласи: „(1) Во случај кога авторското дело е создадено од работник при исполнување на неговите работни обврски или по упатство на работодавачот (во натамошниот текст: авторско дело од работен однос), се смета дека материјалните права на авторот на тоа дело, исклучиво му се пренесени на работодавачот за време од пет години по завршувањето на делото, доколку со колективен договор, односно со договор за работа поинаку не е определено. (2) По истекот на рокот од ставот (1) на овој член, материјалните права му припаѓаат на работникот, со тоа што работодавачот може да побара нивно повторно исклучиво пренесување, доколку му плати на работникот надоместок за секој одделен вид материјално право. (3) Независно од ставовите (1) и (2) на овој член авторот има право на надоместок за секое изнајмување. (4) Авторот не може да се откаже од правото од ставот (3) на овој член“.

Членовите 129-131 од ЗАПСП се однесуваат на колективното управување со авторското право и други сродни права и видовите на права што колективно се управуваат. А, **членовите 132-134** ја регулираат организацијата за колективно управување.

Овој дел од Законот појаснува дека носителите на авторското право и на сродните права можат да ги остваруваат правата определени со овој закон индивидуално (одделно за секое авторско дело, односно предмет на сродно право), лично, односно преку застапник или колективно (заедно за повеќе дела или предмети на сродни права и за повеќе носители на правата) преку организација за колективно управување со правата, на начин и под услови определени со овој закон. Колективното управување опфаќа правни работи со корисниците на правата на авторите, прибирање надоместоци за користењето, нивна распределба и заштита на правата пред државни органи и други субјекти. Колективното управување се остварува преку непрофитна организација за колективно управување која е основана од носителите на правата кои може да бидат физички или правни лица.

Организација за колективно управување со авторското право и сродните права претставува правно лице основано од носителите на правата, (физичко и/или правно лице кое работи во свое име, а за сметка на носителите на правата и врз основа на дозвола од Министерството за култура. Ваква организација се основа како непрофитна организација и истата може да биде основана за одредени видови права или за права што припаѓаат на одделни носители. Организацијата поседува законски одредби таксативно наведени во член 133 од ЗАПСП, со истата управуваат и одлучуваат членовите на организацијата (носителите на правата), односно ги управува правата на сите носители на правата за кои има добиено дозвола од Министерството за култура, во согласност со овој закон и статутот, односно договорот за основање. Организациите за колективно управување согласно ЗАПСП се директно вклучени во донесувањето тарифа, односно надоместок за користење на авторските дела и предметите на сродни права со кои таа управува, и исто така го следи користењето на правата од носителите на истите. Организациите за колективно управување ги прибираат утврдените надоместоци од корисниците и вршат нивна распределба на носителите на правата во согласност со закон и општите акти.

СПОРЕДБА НА ХРВАТСКИОТ ЗАКОН ЗА АВТОРСКО ПРАВО И СРОДНИ ПРАВА СО МАКЕДОНСКИОТ ЗАКОН КОЈ ВЛИЈАЕ ВРЗ РАБОТАТА НА НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

Има важна разлика која се однесува на авторски дела создадени при работен однос, а тоа во хрватскиот Закон е предвидено во членот 76 кој гласи:

„Ако при извршување обврски од работен однос се создаваат авторски дела, во договорот за вработување се уредува, меѓу другото, дали работодавачот се стекнува со правото на искористување на авторското дело, особено, дали го стекнува, опсегот и траењето на правото на искористување на авторското дело. Ако со овој закон, договор за вработување или друг акт со кој се уредува работниот однос не е поинаку одредено, авторското право над авторското дело го задржува авторот без ограничувања“.

Ако ги споредиме двата члена, односно членот 86 од ЗАПСП и членот 76 од хрватскиот Закон, може да се заклучи дека во хрватскиот Закон за авторски дела создадени при работен однос поголем акцент се става на авторот. Во хрватскиот Закон материјалните права на авторот за дело создадено при работен однос му припаѓаат исклучително на авторот освен доколку со договор не е поинаку уредено за разлика од македонскиот Закон каде материјалните права по автоматизам му се пренесени на работодавачот во рок од 5 години од создавањето на авторското дело, освен доколку со договор не е поинаку уредено.

Друга специфика на хрватскиот Закон која не е опфатена со ЗАПСП се однесува на мултитериторијалното колективно управување со авторското право и колективните права. Ова значи дека носителите на авторски права имаат право по свој избор да изберат и овластат организација за колективно остварување на правата во која било држава во Европската Унија без разлика на тоа на која земја авторот е државјанин или пак во која земја има престојувалиште или работен однос. Овие одредби се донесени со Законот за измени и дополнувања на Законот за авторско право и сродни права на Хрватска во 2017 година и се во согласност со Директивата 2014/26/ЕС за колективно управување со авторското право и сродните права и мултитериторијално лиценцирање на музички дела за користење преку интернет.

Освен овие разлики, двата закони споредбено се слични и нема поголеми разлики, особено во деловите кои ја засегаат работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници.

ПРАКТИКАТА НА КОЛЕКТИВНО УПРАВУВАЊЕ СО АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА НА НОВИНАРИТЕ И ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ ВО ХРВАТСКА

Важни елементи од хрватскиот Закон на кои би се задржале се постапката за доделување дозволи за организации за колективно управување со авторско право и сродните права, начинот на следење на користењето на авторското право и сродни права, начинот на утврдување на висината на надоместоците, и нивно прибирање и распределба.

Државниот завод за интелектуална сопственост на Република Хрватска (ДЗ-ИСПХ) е надлежна организација за авторско право и сродни права кој издава одобрување – дозволи за колективно управување со авторското право и сродните права на организации кои исполнуваат одредени услови, како на пример: да има седиште или подружница во земја-членка на ЕУ, да поседува соодветен простор, опрема и човечки ресурси и колективното остварување на правата да го извршува како единствена или главна дејност. Во Хрватска постапката за доделување дозволи на организации кои сакаат како дејност да го имаат колективното управување со авторските права е уредена со подзаконски акт на Советот на експерти за надоместоци во подрачјето на авторското право и сродните права. Организацијата за колективно управување мора да исполнува услов да припаѓа или да е под контрола на своите членови и да е организирана како непрофитна организација.

Согласно своите овластувања организацијата која колективно управува со авторски права може согласно овластувањата од носителот на правото да го контролира користењето на предметите на заштита за кои има одобрување за колективно управување. Корисниците се должни на организацијата да ѝ даваат податоци релевантни за користењето. На барање на автор и организација за колективно управување полиција може да забрани одржување на настан на кој се користат предмети за заштита за кои нема одобрување за користење.

Надоместокот за користењето и другите услови за користење се утврдуваат договорно помеѓу организацијата за колективно управување и корисникот или комора на корисници или помеѓу друго здружение на корисници. Доколку не е утврдена цената договорно се плаќа според тарифа. Тарифата се утврдува со мислење од комора или друго здружение на корисници. Доколку не се прифати тарифата може да се спроведе арбитража или секој спор за утврдување на тарифата да се решава пред арбитража. Доколку арбитражата не успее, организацијата за колективно управување може да бара мислење од Советот на експерти за надоместоци на подрачјето на авторското право и сродните права.

Во Република Хрватска во 2007 година е основано **Друштвото за заштита на новинарски авторски права (ДЗНАП)**¹⁵, чија главна цел е колективна заштита на новинарските авторски права. Според член 2 од Статутот на ДЗНАП станува збор за граѓанска и непрофитна организација која е основана од новинари која се финансира од членарини и донации. Член на ДЗНАП може да биде физичко лице кое е новинар со доброволно пристапување.

Целите на оваа организација се здружување на новинари-автори, заштита на новинарските авторски права, остварување на заеднички професионални интереси и подобрување на социјалната и материјалната положба на новинарите.

Според мислењето на Друштвото за заштита на новинарски авторски права (ДЗНАП) од Хрватска, во последните години на експанзија во дигиталната сфера и интернетот наместо да имаме зголемување на производството на автентични новинарски содржини се случило токму спротивното, односно хрватските интернет портали ја користат неразвиената заштита на новинарските авторски права, па наместо да продуцираат сопствена содржина тие копираат или препишуваат од печатените медиуми или од ретките интернет портали кои имаат вистински новинарски редакции.

Во практиката тоа се прави така што по објавувањето на оригинален новинарски производ, голем број интернет портали се натпреваруваат кој по прво ќе изврши копирање на текстот и негово објавување, притоа не се наведуваат авторите на текстот, а изворот често се објавува со кратенка на дното на публикацијата по правило без посочување на адресата на изворот од оригиналното дело или „хиперлинк“ кој води до оригиналната содржина. Момен-

¹⁵ Друштво за заштита на новинарски авторски права од Република Хрватска <https://www.dznap.hr/> пристапено на 20.7.2018 година.

тално се работи на модел корисниците на новинарски авторски текстови да бидат обврзани да плаќаат надомест за тоа, односно да бараат формална дозвола за објавување¹⁶.

Согласно измените во хрватската законска регулатива за авторско и други сродни права кои задираат во работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници и во областа на колективното управување со правата се пропишува¹⁷:

- *Носителите на авторски права имаат право по свој избор да одберат и овластат организација за колективно остварување на правата во која било држава од Европската Унија, која организација ќе управува со неговите права, категории на права или видови на дела што самиот автор ги избира, за држави кој самиот ги избира независно од тоа на која држава-членка на ЕУ е државјанин или во која има престојувалиште или е во работен однос.*
- *ДЗНАП ќе прифати управување со такви права, категории на права и видови на дела, освен ако има објективни причини да одбие такво овластување.*
- *Носителот на авторски права има право да издава одобренција за некомерцијална употреба на кои било права, категории на права и видови дела што самиот ќе ги избере. За некомерцијално користење се смета она користење во кое ниту непосредно ниту посредно не се остварува економска корист.*
- *Носителот на авторски права може да го откаже овластувањето за управување кое го дал на ДЗНАП во целост или во однос на поединечно право, категорија на права или вид на дело кое сам го избира, за државни подрачја кои сам ги избира, со отказан рок кој не може да биде подолг од 6 месеци, без разлика дали во исто време такво овластување за управување дал на друга организација за колективно управување со правата, со тоа што таков отказ произведува последици до крајот на финансиската година освен доколку ДЗНАП не одлучи на друг начин.*
- *Во случај на откажување на овластувањето, носителот на правото ги задржува сите права кон ДЗНАП во однос на користите кои се оствариле и одобренјата за користење кои ДЗНАП ги издал пред настапување на отказот. Секое овластување за управување со правата и отказ на такво*

¹⁶ Статија објавена на Дојче Веле на хрватски јазик, автор Синиша Богданиќ, објавено на 13.4.2011 година <https://www.dw.com/hr/imaju-li-u-hrvatskoj-novinari-autorska-prava/a-14983571-1> пристапено на 20.7.2018 година.

¹⁷ Новости за Законот за авторски права во Хрватска, објавено на 19.11.2017 <https://www.dznap.hr/odrzana-4-medunarodna-autorska-kreativna-konferencija/> пристапено на 22.7.2018 година.

овластување мораат да бидат во пишана форма, со наведување на поединечни права, категории на права или видови дела на кои се однесуваат.

СУДСКАТА ПРАКТИКА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА (ЕСЧП) ВО ЗАШТИТА НА АВТОРСКОТО ПРАВО И СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ ПОВРЗАНО СО РАБОТАТА НА МЕДИУМИТЕ, НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

Практиката од Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) во Стразбур во однос на заштитата на авторското право и слободата на изразување не е обемна. Една од поважните пресуди во контекст на темата на оваа анализа е „*Ешби Доналд и други против Франција*“ (*Ashby Donald and others v France*, бр. на апликација 36769/08).

Според професорот Дирк Ворхоф¹⁸ од Универзитетот во Гент за прв пат ЕСЧП објаснува дека осуда врз основа на закон за авторски права за нелегална репродукција или јавно соопштување на материјали заштитени со авторски права може да се смета како мешање во правото на слобода на изразување според член 10 од Европската конвенција за човекови права (Конвенцијата). Таквото мешање мора да биде во согласност со трите услови предвидени во став 2 од член 10 од Конвенцијата. Ова значи дека осудата или која било друга судска одлука врз основа на авторско право, ограничувајќи ја слободата на изразување на една личност или организација, мора да биде неопходна во едно демократско општество, да биде пропишана со закон и да поседува легитимна цел.

Дополнително, не може да се оправда казна што ја ограничува уметничката или новинарската слобода на изразување врз основа на повреда на одредби од закон за авторски права. Ниту, пак, доволно е да се земе предвид дека неовластеното користење, репродукција или јавно соопштување на едно дело не може да се потпре на еден од тесно интерпретираните исклучоци во самиот закон за авторски права, вклучувајќи ја и примената на таканаречениот тест од три чекори или трипартитен тест (член 5.5 ЕУ Директива 2001/29 од 22 мај 2001 година).

¹⁸ Блог на Европскиот суд за човекови права, анализа на проф. д-р Дирк Ворхов од 22.1.2013 година <http://echrblog.blogspot.com/2013/01/copyright-vs-freedom-of-expression.html> пристапено на 23.7.2018 година.

Пресудата на ЕСЧП од 10 јануари 2013 година во случајот на Ешби Доналд и други против Франција недвосмислено го декларира членот 10 од Конвенцијата како применлив во случаите на авторски права што се мешаат со правото на слобода на изразување и информации на другите, додавајќи надворешна перспектива за човекови права на оправданоста на спроведувањето на авторските права. Поради важната широка маргина на уважување на националните власти во овој конкретен случај, влијанието на членот 10 сепак е многу скромно и минимално.

Апликантите во овој случај биле Роберт Ешби Доналд, Марсио Мадеира Мораш и Оливие Клес, односно Американец, Бразилец и Французин кои живееле следствено во Њујорк, Париз и Перу-сир Ман. Сите тројца работеле како фотографи во модната индустрија. Истите биле осудени во Франција поради објавување фотографии на интернет страницата Viewfinder на модна компанија во сопственост на Доналд и Моралес. Фотографиите биле направени од страна на Оливие Клес на модни ревији во Париз во 2003 година и објавени без дозвола од страна на модните куќи. На тројцата фотографи им било наложено од Апелациониот суд во Париз да платат казни во висина од 3000 до 8000 евра и да платат отштета на Француската федерација на дизајнерска облека и пет модни куќи сума во висина од 255 илјади евра. Тројцата фотографи морале да платат за објавување на пресудата во три печатени медиуми. Следствено, нивните аргументи биле одбиени и од Врховниот суд на Франција каде според францускиот Закон за авторско право се дозволува репродукција или јавно соопштување на авторски дела заради информирање на јавноста и слични цели.

Во Судот во Стразбур апликантите се жалеле на прекршување на нивите права од член 10 од Конвенцијата. Судот ја прифатил нивната апликација, но заклучил од околностите на случајот дека осудата на апликантите поради прекршување на францускиот Закон за авторски права не значело прекршување на член 10 од Конвенцијата од страна на француските власти. Судот заклучил дека осудата за прекршување на авторски права и надомест на штета навистина можела да се смета за прекршување на правото на слобода на изразување и информирање, меѓутоа, ограничувањето било пропишано со закон, се остварила легитимната цел за заштита на правата на другите и било неопходно во едно демократско општество.

Судот во овој случај дава широка маргина на уважување на француските власти, бидејќи публикацијата на фотографиите од модели на модни ревији и дизајнерската облека прикажани на модните писти во Париз не

биле од особен општествен интерес и повеќе се однесувале на „комерцијален говор“.

Земјите-членки потписнички на Конвенцијата се во позиција да ги балансираат конфликтните права и интереси, такво е правото на слобода на изразување според член 10 од Конвенцијата со правото на заштита на сопственоста од член 1 од протокол 1 од Конвенцијата.

Два круцијални елементи во овој случај го оправдуваат постапувањето на француските власти. Овие елементи се „комерцијален говор“, односно карактерот на објавата на фотографиите на веб страницата и балансот кој судот мора да го земе предвид во однос на судирот на правата гарантирани со член 10 од Конвенцијата и правото на заштита на сопственоста според член 1 од протокол 1 од Конвенцијата. Судот во Стразбур доследно се повикува на Апелациониот суд во Париз дека апликантите репродуцирале и презентирале фотографии без дозвола на носителите на авторско право, а со тоа ги нарушиле правата на интелектуална сопственост на другите.

Конечно, Европскиот суд не смета дека казните и надоместокот за штета се диспропорционални во однос на легитимната цел, аргументирајќи дека апликантите не дале доказ дека овие санкции им ја нарушиле нивната финансиска стабилност.

Во однос на овие околности и земајќи ја предвид широката маргина на уважување на француските власти, Судот заклучува едногласно дека нема повреда на член 10 од Конвенцијата.

ЗНАЧЕЊЕ НА ПРЕСУДАТА

Оваа пресуда илустрира дека случаи од наводни прекршувања на фундаменталните права и слободи, загарантирани со Конвенцијата и нејзините протоколи во дигиталната онлајн сфера полека, но сигурно го најдоа својот пат до Судот за човекови права. Во последно време Судот донесе неколку одлуки во таканаречените „интернет случаи“ поврзани со слободата на изразување и информирање, како што се *Times Newspapers Ltd. v. United Kingdom* (ECtHR 10 март 2009), *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine* (5 мај 2011 и одлуката на Големиот судски совет *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland* - 13 јули 2012).

Пресудата од 10 јануари 2013 година од Ешби Доналд и други против Франција која се однесува на прекршување на авторско право преку објавување фотографии на интернет страница е прва и секако нема да биде последна од Судот поврзана со авторското право и интернетот.

Оваа пресуда е јасна илустрација на разликата меѓу, од една страна, изразување и содржина која придонесува за јавна дебата или дебата од интерес за општеството и, од друга страна, таканаречен „комерцијален говор“. Говор, пораки, слики и содржина кои се водени од чисто комерцијални цели не ја уживаат додадената вредност на правото на слобода на изразување гарантирано со член 10 од Конвенцијата. Според гледиштето на Судот, маргината на уважување во вакви случаи е доста широка дури и во случај каде мешањето на властите е во форма на кривична осуда или доста висока пресуда за надомест на штета и двете санкции со голем ризик од „ефект на ладење“ или „chilling effect“.

Интересно е да се напомене дека целиот исход на случајот би бил различен доколку сликите објавени на интернет страницата би придонеле за јавна дебата, на пример, за правата на жените во светот на модата или за здравјето на моделите поврзано со анорексија и слично. Во нашиот случај фотографиите биле единствено употребени за комерцијални цели и нивното објавување не било проследено со дополнителни пораки. Важно е да се напомене дали објавата, статијата придонесуваат за јавна дебата од интерес на општеството.

Важна причина зошто Судот прифаќа во овој случај широка маргина на уважување е дека мора да се најде баланс помеѓу судир на две фундаментални права загарантирани со Конвенцијата и нејзините протоколи. Во таков контекст Судот е должен да верификува дали националните власти балансирано ги штители двете права загарантирани со Конвенцијата, во овој случај Судот мора од една страна да балансира помеѓу правото на слобода на изразување согласно член 10 и правото на заштита на сопственоста согласно член 1 од протокол 1, особено кога согласно практиката на Судот според случаите *Anheuser-Busch Incl. v. Portugal* и *Melnichuk v. Ukraine* каде одлучи дека членот 1 од протокол 1 е применлив во врска со правото на интелектуална сопственост во однос на правото на заштита на сопственоста.

Иако Судот во овој случај не најде прекршување на член 10 од Конвенцијата, пресудата дефинитивно потврди дека авторското право и рестрикциите на употребата на заштитен материјал, авторски дела и санкции за прекршување на тие права, на крајот на краиштата, можат да се сметаат како мешање во

слободата на изразување и информирање. Сепак, останува несигурната иднина за примената на член 10 во случаи со заштитата на авторските права каде таа заштита го повредува правото на слободата на изразување.

ДОМАШНАТА СУДСКА ПРАКТИКА ПОВРЗАНА СО ЗАШТИТАТА НА АВТОРСКОТО ПРАВО ВО РАБОТАТА НА МЕДИУМИТЕ, НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

Интересен случај од домашната судска практика кој задира во работата на новинарите, фоторепортерите, медиумските работници и правните лица – медиуми е случај кој се водел во 2017 година пред Основниот суд Скопје 2 – Скопје во кој тужител е странец, по професија фотограф, а тужено е правно лице, сопственик на веб-портал. Истата пресуда¹⁹, преземена од судскиот портал www.sud.mk, е првостепена и до објавата на оваа анализа не е објавена второстепена пресуда по жалба или нема информација дали е постапувано по жалба од второстепен суд.

Фактите на случајот говорат дека тужителот бил автор на фотографија со ликот од познат балкански музичар која фотографија била искористена во статија објавена на веб-порталот на тужениот. Тужениот, спротивно на Законот за авторското право и сродните права, ја изложил, објавил фотографијата без знаење и согласност на авторот за да ја искористи во комерцијални цели. Секое објавување, користење или умножување на делото од страна на трети лица е во спротивност со одредбите на Законот за авторското право и сродните права.

Со тужбата, тужителот бара од судот да утврди дека тој е автор на фотографијата и бара да утврди дека тужениот во спротивност со одредбите од Законот за авторското право и сродните права сторил повреда на моралните и материјалните права кои произлегуваат од делото на тужителот, во овој случај фотографија на начин што ја објавил истата без дозвола на авторот.

¹⁹ Пресуда П1-287/17 од 5.2.2018 година на Основен суд Скопје 2 - Скопје http://sud.mk/wps/portal/central/sud/odluki/ut/p/z1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfljo8zizdxNTAwwwA183ANCzQ0cfV0MPElsv-YwsjMz0w_EpcDc304-iQD9IAUi_AQ7gaADVj0cBQfujCFkRhc8MkBcJgW4wRyJw93ADKgh1NTR1tAg-0MnEx1w8GmZGZW5CTmZxZ4pufkqjH1ISVJqqX5AbGhphkGVakk6oCADGFdsn/p0/IZ7_6G4408K-OLOHF70AUE15A8Q24D7=CZ6_6G4408K0LGPU70AMD0HT9J2826=NJdocumentDownload=?caseld=D-9F16AEB-3972-41F8-804A-7EC50FDD7730&connected=false, пристапено на 27.7.2018 година

Судот ќе утврди дека тужителот – странско физичко лице пред повеќе години на концерт одржан надвор од Македонија го фотографирал познатиот балкански музичар. Тужениот на својот портал ја објавува истата фотографија како дел од новинарски текст посветен на музичарот. Судот го утврдува авторството на фотографијата од изведените докази (фотокопија од фотографијата каде што во долниот десен дел стои името на авторот, увид во оригиналот од негативот на фотографијата, извадок од веб-страницата на тужениот, фотокопија од постер со истата фотографија од концертот на кој настапувал музичарот и др.) и од доставено вештачење од областа на авторското право и сродните права. Судот утврдува дека со објавувањето на фотографијата од страна на тужениот на неговата веб-страница истиот го повредил материјалното право на тужителот, а бидејќи името на тужителот како автор на фотографското дело не било наведено во објавата на тужениот, истиот го повредил и моралното право на тужителот.

Судот во овој случај ги ценел и наводите на тужениот дека тужителот авторското право го заштитил во завод за интелектуална сопственост во матичната држава откако била објавена фотографијата од страна на тужениот и дека во периодот на објавувањето не постоела правна заштита на ова авторско право и следствено не постои повреда на авторското право, но истите вакви наводи судот не ги прифатил. Имено, согласно член 17 став 2 од ЗАПСП на авторот му припаѓа авторското право над неговото авторско дело **со самото создавање на делото**. Дополнително, судот не ги прифатил наводите на тужениот дека тужителот не докажал дека добил согласност од музичарот да биде фотографиран од причина што тоа *„претставува интерес однос помеѓу авторот како фотограф и фотографираното лице и кое доколку било фотографирано без негова дозвола истото би иницирало кривична постапка и би било предмет на оценување на кривичен суд“*.

Судот носи пресуда со која тужбеното барање на тужителот – авторот се усвојува во целост, утврдува дека тужителот е автор на фотографијата со ликот на познатиот балкански музичар објавена на веб-порталот на тужениот и утврдува дека тужениот „недозволно и спротивно на Законот за авторското право и сродните права, сторил повреда на моралните и материјалните права кои произлегуваат од фотографското дело на тужителот, на начин што ја објавил фотографијата на музичарот без дозвола на авторот на делото“²⁰.

²⁰ Препис од пресудата е преземен од судскиот портал www.sud.mk

Првостепениот суд, дополнително го задолжува тужениот да му ги надомести на тужителот трошоците во постапката во вкупен износ од 344.030,00 денари од кои: за состав на тужба износ од 46.800 денари, трошоци за изготвено вештачење износ од 30.000 денари, трошок за состав на два образложени поднесоци износ од 93.600 денари, награда за присуство на полномошник на тужителот на три расправи во износ од 168.480 денари, такса за тужба во износ од 1.200 денари, такса за одлука во износ од 1.200 денари и останати материјални трошоци во износ од 2.750 денари. Важно е да се напомене дека трошоците се зголемени за 100%, бидејќи тужителот бил странски државјанин согласно член 3 од адвокатската тарифа.

Во насока на домашната судска практика, коментар во анализата дава и Драган Секуловски, извршен директор на Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ). Според Секуловски: *„Добро е што судовите ги штитат авторите од повреда на авторските права и нивна злоупотреба, бидејќи само преку судска заштита на авторското право ќе се превенира плагијатурата и ќе се заштити трудот на новинарите и фоторепортерите од неправедно преземање на автентични содржини. Од друга страна, поради исклучително високите судски трошоци за овие постапки, новинарите и фоторепортерите во Македонија често се спречени да ја бараат правдата пред суд, иако често им се повредени нивните авторски права“.*

ЕТИЧКИТЕ КОДЕКСИ НА НОВИНАРИТЕ И ПОЛИТИКИТЕ НА ЕВРОПСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА НА НОВИНАРИ ВО ЗАШТИТА НА АВТОРСКОТО ПРАВО НА НОВИНАРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија²¹ е од 2001 година и ги воспоставува основните принципи за работата на новинарите по примерот на начелата на етика на Интернационалната федерација на новинари. Во основните начела на овој Кодекс се вели дека „новинарите имаат улога да пренесуваат информации, идеи и мислења и право да коментираат. Почитувајќи ги етичките вредности и професионалните стандарди во пренесувањето на информациите, новинарите ќе бидат чесни, објективни и точни“.

²¹ Кодекс на новинарите на Македонија http://znm.org.mk/?page_id=1412 пристапено на 25.7.2018 година.

Кодексот е составен од 17 принципи кои даваат насоки како новинарот да биде етичен и професионален во својата работа. Принципот број 12 се однесува токму на авторското право и гласи: „Плагијаторството е неприфатливо. Цитатите не смеат да се користат без да се нагласи изворот или авторот“. Ова значи дека секој новинар кој без дозвола од авторот ќе украде и потоа ќе реобјави новинарски продукт, без разлика дали станува збор за автентичен новинарски текст, аудиовизуелно медиумско дело или пак фотографија или друг производ кој може да произлегува од фотографија, го прекршува Кодексот на новинарите.

Сличен принцип се среќава и во Декларацијата²² на принципите за однесување на новинарите од Меѓународната федерација на новинари (МФЈ), најголемата членска организација на новинарски здруженија и синдикати во светот. Декларацијата, која има само 9 принципи, во членот 8 истакнува дека плагијатот се смета како сериозен професионален прекршок доколку истиот е направен од страна на новинар. Оваа декларација, која е усвоена во 1954 година, а потоа и изменета во 1986 година, ја имаат прифатено сите членки на МФН, меѓу кои е и Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ), како и Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници (ССНМ).

Освен во Декларацијата, ЕФН организира повеќе активности на полето на заштитата на авторските права. Така, во рамките на ЕФН функционира експертска работна група составена од 12 новинари и правници од повеќе европски земји и од САД која редовно остварува работни средби со цел идентификување на ризици кои го загрозуваат авторското право и прави планови за поддршка на работата на новинарите во ова поле. Оваа работна група, преку ЕФН јавно ги застапува ставовите дека новинарите треба да бидат препознаени како автори на содржината која ја креираат, потоа да имаат права врз таа содржина како соодветна компензација за објавување. Експертската работна група за авторски права или ЕРГАП цени дека овие права на новинарите и медиумските работници најмногу се заштитени во континентална Европа и истовремено го критикува англосаксонскиот модел кој, според нив, ги лишува новинарите од овие права.

Треба да се истакне и тоа што ЕРГАП промовира и поддржува силна правна заштита на новинарите, фоторепортерите и другите медиумски работници по примерот застапен во земјите во континентална Европа каде што се

²² Декларацијата на принципите за однесување на новинарите од Меѓународната федерација на новинари (МФЈ) <http://www.ifj.org/about-ifj/ifj-code-of-principles/> пристапено на 25.7.2018 година.

заштитени и нивните морални права во контекст на авторските права, како на пример, правото на именување на авторот и правото содржината да не се користи во штетен контекст. Правото на индивидуите да имаат контрола на своите медиумски содржини е клучно за одржување на високи етички стандарди со што се гарантира и квалитетно новинарство.

Еден од загрижувачките трендови на кој ЕРГАП се противи е сè позачестената практика во европските земји на договори со новинарите и медиумските работници со кои се одзема или се нарушува правото на сопственост на авторските дела. Како резултат на ова, тие имаат и јавна кампања²³ со која се осудуваат овој тип на договори, а истовремено се бара фер исплата на новинарите и фоторепортерите за нивниот труд во креирањето на авторските дела.

Последните активности на кои се фокусира оваа работна група е Предлог-директивата²⁴ на Европскиот парламент и на Советот за авторски права на Дигиталниот единствен пазар од 14 септември 2016 година. Во својата јавна објава од јули 2018 година, ЕРГАП која застапува над половина милион новинари, писатели, композитори и филмски директори во Европа, го поздравува одложувањето на Европскиот парламент на оваа Предлог-директива. Тие во својата објава²⁵ велат: *„Го повикуваме Европскиот парламент да ја одржи својата силна и меѓупартиска поддршка за зајакнување на договорната позиција на авторите во Европа, со цел директивата за авторски права наскоро да донесе конкретни придобивки за авторските права во Европската Унија. Ова е можност да се помогне во подобрувањето на авторските права и да се подобри социјалната и економската состојба на авторите низ цела Европа“*. Еден од поважните делови од оваа Предлог-директива која е спорна за Европската федерација на новинари е тоа што не се дава реална можност новинарите да добијат дел од таканареченото „соседско право“ за издавачите на медиумите. Ова ново право не ги става во иста позиција новинарите и издавачите зашто не предвидува конкретен дел за компензација кој треба да го имаат новинарите и медиумските работници од профитот кој би бил стекнат од нивните авторски дела кои се објавуваат од страна

²³ Кампања за фер договори за новинарите од МФН, ЕФН <http://europeanjournalists.org/fair-contracts-for-journalists/> пристапено на 27.7.2018 година.

²⁴ Предлог-директива ЦОМ(2016)593 на Европскиот парламент и Европскиот совет <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-directive-european-parliament-and-council-copyright-digital-single-market> пристапено на 27.7.2018 година.

²⁵ ЕФН, 5.7.2018 European Authors call on MEPs to maintain their strong support to authors' rights <http://europeanjournalists.org/blog/2018/07/05/european-authors-call-on-meps-to-maintain-their-strong-support-to-authors-rights/> пристапено на 27.7.2018 година.

на издавачите. Освен ова, ЕФН е загрижена за делот од директивата (член 11) кој се однесува на неконтролираната репродукција, овозможување новинарски продукти (или дел од продукти) да бидат пренесувани онлајн од страна на трети лица без дозвола или надомест. Следствено на ова, авторските дела на новинарите со кои се информира јавноста нужно е да бидат препознаени како такви и соодветно заштитени, како и компензирани. Дебатата за оваа Предлог-директива продолжува и понатаму во рамките на Европскиот парламент, а ЕФН и експертската група ќе продолжат да ги застапуваат ставовите на новинарите, бидејќи оваа директива можно е да влијае понатаму врз работата на секој новинар во Европа.

Една од причините поради којашто оваа директива е сè уште спорна за новинарската фела и која не беше изгласана во Европскиот парламент, а оспорена од експертската група за авторски права при ЕФН се однесува на членот 35 за којшто оваа експертска група бара да се измени, односно заштитата што им се дава на издавачите според оваа директива не треба да влијае на правата на авторите и на другите носители на права, вклучувајќи го и степенот до кој авторите и другите носители на права можат да ги искористат нивните дела без разлика во кој медиум тие се објавени. Поради тоа издавачите не треба да имаат право да се повикаат на заштитата што им е дадена против авторите и другите носители на права. Авторите чии дела се објавени од страна на издавачите имаат право на соодветен дел од нови дополнителни приходи што издавачите би ги добиле од дополнителна објава или употреба на нивните дела.

СИСТЕМИ ЗА АРБИТРАЖА И САМОРЕГУЛАЦИЈА КОИ СЕ ПРИМЕНУВААТ ВО МАКЕДОНИЈА КАКО АЛТЕРНАТИВА ЗА РАЗРЕШУВАЊЕ НА СЛУЧАИ ОД ОВАА ОБЛАСТ

Еден од механизмите кои придонесуваат да се решава прекршувањето на авторското право на новинарите и медиумските работници вон судски пат е и принципот на медиумска саморегулација. Основата на медиумската саморегулација е почитувањето на етичките стандарди преку професионално новинарство и медиумско известување во согласност со Етичкиот кодекс на новинарите. Според Водичот²⁶ за медиумска саморегулација на ОБСЕ, меди-

²⁶ Водич за медиумска саморегулација на ОБСЕ, Виена, 2008 година <https://www.osce.org/fom/31497?download=true>

умската саморегулација е „заедничка заложба на медиумските професионалци да воспостават доброволни уредувачки насоки и да се придржуваат на нив во процесот на учење што е отворен за јавноста. Со тоа, независните медиуми го прифаќаат својот дел од одговорноста за квалитетот на јавниот дискурс во земјата, истовремено целосно чувајќи ја својата уредувачка самостојност во обликувањето на дискурсот“.

Во Република Македонија има две граѓански организации кои ја промовираат саморегулацијата како модел кој, меѓу другото, ги заштитува новинарите и медиумските работници преку процес на медијација во услови кога се прекршени етичките стандарди, вклучувајќи го и начелото за забрана на плагијаторство. Тие организации се Советот на честа, комисија составена од искусни новинари во рамките на Здружението на новинарите на Македонија и Комисијата за жалби при Советот за етика во медиумите (СЕММ) на Македонија која е составена од претставници од медиумите, новинарите и граѓанскиот сектор. Заедничка одлика на двете тела е што функционираат по претходно доставена претставка од страна на граѓанин за евентуално етичко прекршување во медиумска содржина, по што комисиите носат одлука дали е Кодексот прекршен или не. Одлуките на комисиите новинарите кои се членови на ЗНМ имаат обврска да ги објават, односно медиумите кои се членови на СЕММ. Ефектот на овие механизми е да се изложат непрофесионалните новинари, медиумски работници и медиуми на „сидот на срамот“, а со тоа да се избегнат судски процеси против нив. Овие механизми се прилично ефикасни, но сепак не гарантираат дека и по нивното одлучување одлуките ќе бидат објавени од страна на медиумите, а со тоа и дека подносителот на претставка нема да тужи пред граѓанските судови за повреда на авторското право, клеветата или навреда и слично.

Според СЕММ, во текот на четиригодишната работа на Комисијата за жалби колку што и всушност постои оваа организација, пријавувани се и случаи за повреда на авторското право. Во овие случаи претставката се однесувала исклучително на повредата на ова право, а понекогаш таа основа е спомената заедно и со други основи за нарушување на Кодексот на новинарите на Македонија. На пример, до Комисијата поднесени се жалби поради преземени фотографии или снимки, но и случаи на целосно преземени авторски текстови од весник и нивно пренесување на онлајн медиум, при што само во првата реченица се упатува на авторството, но потоа содржината се претставува како „креација“ на онлајн медиумот.

Во интервјуто кое беше направено за потребите на оваа анализа со директорката на СЕММ д-р Марина Тунева, таа вели дека во вакви случаи најпрво се контактира засегнатиот медиум, со цел да се произнесе во однос на наводите во претставката. Доколку навистина станува збор за неовластено преземање на содржина или аудиовизуелни материјали, во тој случај, од медиумот се очекува да покаже подготвеност случајот да се реши со медијација. Според Тунева, има различни форми преку кои медиумот може да ја „коригира“ својата грешка, односно преку извинување, јасно наведување на авторството, итн. Потоа повторно се контактира жалителот за да се изјасни дали реакцијата на медиумот соодветствува на неговите очекувања. Но, несомнено, неовластеното преземање на такви содржини значи прекршување на Кодексот на новинарите во членот 12.

Системите на арбитража и саморегулација може да помогнат во решавањето на спорови кога се прекршува авторското право и во таа насока Тунева вели: *„Процесот на медијација може да помогне во тоа таканаречените конфликтни страни да го надминат својот спор. Саморегулацијата постои токму затоа, за да не мора секогаш да се прибегнува кон законот. Таа не е помалку важна и може многу да им помогне на новинарите и медиумските работници, како во 'безболно' коригирање на своите грешки, така и во заштитата на слободата на изразувањето, но и намалување, ако не и искоренување на влијанието на различни центри на моќ во оваа професија. Несомнено, се грешело во оваа професија, можеби ќе се прават грешки и понатаму, но најдобро е кога носителите на оваа професија ќе го разберат тоа навремено и ќе спречат тоа да биде на сметка на нивниот углед и интегритет“.*

Освен ова, по иницијатива на група фоторепортери, неодамна, во Македонија е формирана онлајн платформа (<http://kolektif.mk/>), на која се објавуваат професионални фотографии кои потоа може да се откупат од страна на медиуми. Ова претставува форма на саморегулација која во иднина може да прерасне и во механизам кој ќе ги штити авторските права на фоторепортерите. Во оваа насока, Томислав Георгиев, фоторепортер, вели: *„Со оглед на трендот на префрлување на медиумите во интернет просторот каде што императив е брзината на известување, како и ситуацијата на лоши буџети во медиумскиот бизнис, направивме интернет платформа или првата специјализирана фотографска агенција преку која ја покриваме територијата на државата со дисперзирани фотографии од поголемите македонски градови со цел за навремено и професионално известување со краен производ кој е адаптиран на ниските буџети. Во принцип се креира своевидна*

дигитална архива на фотографии од вест, фотографии кои креираат вест и генерички фотографии создадени од професионални фоторепортери кои можат да се користат како илустрации во секакви едиции и публикации“.

НАОДИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ЗАШТИТА НА АВТОРСКОТО ПРАВО НА НОВИНАРИТЕ, ФОТОРЕПОРТЕРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ ОД ЕВРОПСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА НА НОВИНАРИ И МЕЃУНАРОДНАТА ФЕДЕРАЦИЈА НА НОВИНАРИ

Европската федерација на новинари (ЕФН), формирана во 1994 година, е најголемата членска организација на новинари во Европа, која претставува преку 320.000 новинари во 70 новинарски здруженија и синдикати во 44 земји. ЕФН го промовира и брани правото на слобода на изразување кое е гарантирано право со член 10 од Европската конвенција за човекови права. Во рамките на ЕФН има повеќе работни групи кои се посветени на важни теми за работата на новинарите и медиумските работници, а една од нив е експертската работна група за правата на авторите (ЕРГАП) која е составена од новинари и правни експерти. Оваа работна група има редовни средби на кои се идентификуваат потенцијални ризици со цел заштита на правата на авторите, како и планирање на мерки за заштита и поддршка на новинарите и еснафските новинарски организации. Една од целите на работната група е да има активности со цел подигање на свеста на новинарите и медиумските работници како да си ги штитат авторските права во организациите во коишто работат.

Со активностите на ЕФН во насока на заштита на авторските права се бара новинарите и медиумските работници да се признаени како автори на делата што ги создаваат, односно на новинарските продукти и да имаат понатамошна контрола врз нивното авторско дело за што би добиле соодветна компензација. ЕФН во оваа насока се противи на практиката што е застапена во англосаксонскиот систем на авторско право, според кој, сите вработени и надворешни соработници во еден медиум ги немаат истите права како што би ги имале авторите на медиумски содржини во континентална Европа. Освен ова, ЕФН го застапува ставот дека правото на авторот како индивидуа (новинар, фоторепортер, колумнист и сл.) да има контрола врз својата работа (новинарски продукт) е исклу-

чително важно за етичките стандарди кои пак гарантираат квалитет во новинарската професија.

ЕФН понатаму, со своите политики за заштита на авторските права на медиумските работници се залага за тоа дека истите тие треба да имаат силна правна заштита посебно на моралните права, односно на правото авторот да биде идентификуван како таков и правото на авторот неговото дело да се заштити. Едно од главните залагања на оваа експертска група, но и на ЕФН како најголема членска организација е да се поддржи хармонизацијата на авторските права низ светот сè со цел да се доведат до стadiумот на нивото на заштита што постои во континентална Европа.

Меѓународната федерација на новинари (МФН) е најголемата новинарска организација во светот за прв пат основана во Париз во 1926 година. Денес МФН застапува повеќе од 600 илјади членови во 140 земји во светот. Авторските права во склоп на МФН се разработуваат од страна на експертска група составена од новинари и правни експерти од областа. Експертската група редовно се состанува сè со цел да ги идентификува заканите насочени кон авторските права и да планира соодветни мерки за одбрана и поддршка на новинарите и нивните еснафски здруженија кои се борат за повисоки стандарди за заштита.

Ставот на Меѓународната федерација на новинари (МФН) со седиште во Бриксел е дека и новинарите се тие на кои мора да им се почитуваат правата на интелектуална сопственост. МФН исто како ЕФН повикува *„новинарите да бидат признаени како автори на новинарските продукти кои ги создаваат, да имаат контрола над понатамошната употреба на нивните дела и да добијат правичен надоместок за тоа. МФН во оваа смисла се противи на англо-американскиот систем за авторски права каде новинарите и/или хонорарните медиумски работници се лишени од таквите права.*

МФН поддржува правна хармонизација на авторските права низ светот сè со цел да се доведат сите земји на степенот на заштита кој постои во континентална Европа. Исто така, МФН инсистира колективно управување со авторските права да биде воспоставено таму каде што не постои“²⁷.

Според МФН, постои практика помеѓу медиумските организации со употребата на таканаречените „договори за грабнување на права“ да се нарушуваат

²⁷ Европска федерација на новинари, статија за авторски права <http://www.ifj.org/issues/authors-rights/> пристапено на 28.7.2018 година.

авторските права на новинарите. Поради овој тренд МФН и ЕФН започнаа кампања низ цела Европа против таквите договори, инсистирајќи на соодветни и фер надоместоци за новинарите.

ПРЕПОРАКИ ОД МФН КАКО ДА СЕ ЗАШТИТАТ И СПРОВЕДАТ АВТОРСКИТЕ ПРАВА НА НОВИНАРИТЕ

- Да се информираат новинарите за нивните права. Авторските права на новинарите се заштитени со меѓународни договори и национални закони. Овие права не ги вклучуваат само економските, материјалните права (правото да се заработи од создаденото дело) на авторите, туку и моралните права. Моралните права се загарантирани со националните закони. Националните правни рамки во повеќето европски земји ги признаваат неотуѓивите морални права на авторите со исклучок на Обединетото Кралство, Ирска и Холандија каде што моралните права можат да бидат отстапени и каде што „издавачите“ најчесто го бараат ова. Член бб од Бернската конвенција за заштита на литературни и уметнички дела наведува дека *“... авторот има право да бара авторство на делото и да се спротивстави на какво било искривување, осакатување или друга измена или друго потценувачко дејство во однос на соодветното дело што би било штетно за неговата чест или репутација”*.
- Кажете НЕ на штетен договор со кој се откажувате од вашите права, залагајте се за колективни договори/колективно управување. Новинарите кои потпишуваат такви штетни договори не само што го губат правото да управуваат со своето дело автономно, исто така, го губат и моралното право да го заштитат интегритетот на своите дела. МФН и ЕФН ги охрабруваат еснафските здруженија и синдикати да се залагаат за колективно договарање/управување или модел на договори во кој е вклучена и клаузула за правата на авторот. Во таква клаузула би се предвидело дека:
 1. *Сите авторски права од делото остануваат кај авторите кои ќе ги задржат своите ексклузивни права. Лиценцата дадена за објавување или емитување на делото ќе биде ограничена само на првата публикација / емитување. Освен ако не постои екс-*

плицитно писмен договор за спротивното, дозволата ќе истече во определен рок, како што е дозволено со националниот закон по датумот на испорака. Издавачот / радиодифузерот нема да направи достапни копии без дозвола на авторот по истекот на лиценцата.

2. *Каква било модификација на делото ќе биде претходно одобрена од авторот.*
3. *Издавачот / радиодифузерот се согласува дека следниов назив (име на авторот, датум) треба да ја придружува секоја публикација или емитување на материјалот²⁸.*

Што претставува таканаречениот договор за „грабнување права“ (right grabbing contracts)?

Спротивно на меѓународните и националните закони, договорите за „грабнување права“ честопати налагаат новинарите да се откажат од своите авторски права, вклучувајќи ги и економските и моралните права.

Овие договори бараат од новинарите:

- *да му отстапат на издавачот светско, ексклузивно право да ги користи, репродуцира, прикажува, менува и дистрибуира новинарските дела на сите видови платформи, познати или идни и*
- *да му дозволат на издавачот да ги пренесе авторските права на трети лица без дополнителен надоместок на авторот и да ги искористи делата на начин за кој издавачот смета дека е неопходен.*

РЕФОРМСКИ ПРИОРИТЕТИ НА ВЛАДАТА НА РМ ВО НАСОКА НА ИЗМЕНИ И ДОПОЛНУВАЊА НА ЗАКОНОТ ЗА АВТОРСКОТО ПРАВО И СРОДНИТЕ ПРАВА

За потребите на оваа анализа, во јули 2018 година, беше стапено во контакт со Министерството за култура на Република Македонија од каде беа добиени информации за најважните реформски приоритети на Владата на Република

²⁸ Фер договори за новинарите, МФН <http://www.ifj.org/campaigns/fair-contracts-for-journalists/> пристапено на 28.7.2018 година.

Македонија во насока на изменување и дополнување на Законот за авторското право и сродните права, односно фазата на изменувањата и дополнувањата, компаративните анализи со регионалните законодавства и европските директиви и препораки.

Во Стратешкиот план²⁹ на Министерството за култура за периодот 2018-2020 година, кој опфаќа програми и потпрограми за поголемиот дел од реформските процеси во областа на културата во Македонија, е наведено дека *„заради ефикасна заштита и ефективно остварување на авторското право и сродните права, поддршка на зголемувањето на потенцијалот на културните дејности и индустрии базирани на користење авторски дела и предмети на сродните права и почитување на материјалните и на другите права кои произлегуваат од нивното користење, како и сензибилизација на јавноста за соодветен третман на авторското право и сродните права во правниот промет“.*

Согласно Стратешкиот план, еден од главните приоритети на Министерството за култура претставува авторското право и сродните права. „Стратегиска цел е да се воспостави силна домашна и меѓународна активност во областа на културата за доближување на европските и пошироките културни вредности до македонските граѓани, за примена на препораките на Европската Унија во културата, а особено во однос на заштитата на авторското право и сродните права. Приоритетна цел е остварување на систем за ефикасно остварување на авторското право и сродните права, вклучително и на колективното управување со авторското право и сродните права, како дел од започнувањето на преговорите со Европската Унија“.

За да се донесе закон за измени и дополнувања на ЗАПСП усогласен со законодавството на ЕУ и со кој ќе се создадат услови за непречено остварување на авторското право и сродните права, а особено во делот на колективното управување, Министерството утврдува потреба од *„транспарентна анализа на Предлог-законот со почитување на ставовите на сите засегнати страни (носители на права и корисници) во процесот на донесување на измените на Законот“.*

Министерството за култура во март 2018 година има подготвено компаративна анализа за легислативата и практиката на земјите во регионот и од ЕУ за колективното остварување на авторското право и сродните права, која

²⁹ Стратешки план на Министерството за култура 2018-2020 година, <http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/3480-----2018-2020->

анализа содржи прашања за постапката за доделување дозвола на организациите за колективно управување, начинот на следење на користењето на авторските дела и предметите на сродни права, како и начините на утврдување на висината на надоместоците на авторите и на носителите на сродните права од базите на податоци на ЕУ и Светската организација за интелектуална сопственост. Според Министерството за култура, анализата заедно со текстот на измените и дополнувањата на Законот била доставена за мислење до носителите на правата и корисниците.

ПРЕПОРАКИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ЗАКОНСКАТА РАМКА И ПРАКТИКАТА СО ЦЕЛ ПОГОЛЕМА ЗАШТИТА НА АВТОРСКИТЕ ПРАВА НА НОВИНАРИТЕ И МЕДИУМСКИТЕ РАБОТНИЦИ

- » Измена на членот 86 од Законот за авторското право и другите сродни права со што ќе се гарантира дека материјалните права на авторот за дело кое е создадено во работен однос при извршување на работни задачи, правата од тоа дело ќе му припаѓаат исклучително на авторот, освен ако со договорот за вработување не е определено поинаку. Оваа препорака потребно е да биде имплементирана во ЗАПСП на начин како што е уредено во членот 76 од хрватскиот Закон за авторското право и сродните права, а согласно со политиките на Европската и Меѓународната федерација на новинари во насока на заштита на правата на новинарите, фоторепортерите и другите медиумски работници.
- » Усогласување на ЗАПСП со „Директивата 2014/26/ЕС за колективно управување со авторското право и сродните права и мултитериторијално лиценцирање на музички дела за користење преку интернет“ со што ќе се овозможи мултитериторијално колективно остварување на авторското право и другите сродни права. Со ова, во случај на повреда на правата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници преку недозволено преземање на нивните дела надвор од Македонија, авторот ќе може да бара заштита преку организации за колективно управување надвор од територијата на Република Македонија.
- » Да се разгледа можноста за формирање на непрофитно здружение за колективно управување со авторските права на новинарите, фоторепорте-

рите и медиумските работници со одобрение/дозвола од надлежна институција, согласно практиката од Република Хрватска.

- » Да им се овозможи на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници ефикасна правна и судска заштита во согласност со нивните економски можности кога се повредени нивните авторски материјални и морални права преку бесплатна правна помош од еснафски здруженија.
- » Да се организираат јавни кампањи за подигнување на свеста за информирање на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници за нивните права, но и за почитување на авторското право и сродните права при создавање на новинарска содржина без да се ограничи слободата на изразување следејќи го примерот на Европската федерација на новинари и нивната кампања наречена „Фер договори за сите новинари“³⁰.
- » Да се овозможи континуирана едукација на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници од страна на еснафските организации, независно дали се во редовен работен однос во медиумска куќа или работат хонорарно, како да се заштитат од штетни договори за вработување со кои им се одземаат авторските права, односно ги отстапуваат на работодавецот.
- » Да се промовираат договори за вработување и колективни договори од страна на новинарскиот синдикат преку кои се штитат материјалните права на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници и каде за користење на авторска содржина ќе добиваат соодветен надоместок од страна на медиумите.
- » Да се промовираат саморегулаторни механизми од страна на еснафските организации при решавање на спорови од областа на авторското право помеѓу новинарите, фоторепортерите и медиумските работници како алтернатива на судските постапки.
- » Да се спроведуваат задолжителни обуки на судии од граѓанските судови во РМ за повреда на авторските права на новинарите и медиумските работници во согласност со позитивните практики од членките на Европската Унија и практиката од ЕСЧП од страна на Академијата за обука на судии и јавни обвинители.

³⁰ Статија за кампањата што ја спроведува МФН објавена на нивната веб страница <https://europeanjournalists.org/fair-contracts-for-journalists/> пристапено на 18 јули 2018 година.

ЛИСТА СО КРАТЕНКИ

ДЗИСРХ - Државен завод за интелектуална сопственост на Република Хрватска

ЕНЕР - Единствен национален електронски регистар на прописи

ЕРГАП - Експертска работна група за авторски права

ЕФН - Европска федерација на новинари

ЗААМУ - Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги

ЗАПСП - Закон за авторското право и сродните права

ЗНМ - Здружение на новинарите на Македонија

ЗОО - Закон за облигациони односи

КЗ - Кривичен законик

ДЗНАП - Друштво за заштита на новинарски авторски права

МФН - Меѓународна федерација на новинари

ОБСЕ - Организација за безбедност и соработка во Европа

ЕСЧП - Европски суд за човекови права

САД - Соединети Американски Држави

СЕММ - Совет за етика во медиумите на Македонија

СОИС - Светска организација за интелектуална сопственост

ТРИПС договор - Спогодба за трговските аспекти на правата од интелектуалната сопственост

УДЧП - Универзална декларација за човековите права

УКАП - Универзална конвенција за авторското право

УНЕСКО - Организација на Обединетите нации за образование, наука и култура

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

347.78:340.13]:316.774-051(497.7)

347.78:347.95]:316.774-051(497.7)

347.78:341.24]:316.774-051

347.78:341.645]:316.774-051

347.78:316.774-051]:061.2

БРЕШКОВСКИ, Иван

Влијанието на законот за авторското право и сродните права врз
работата на новинарите, фоторепортерите и медиумските работници :
практики и препораки / [автори Иван Брешковски, Игор Марковски]. -
Скопје : Фондација Конрад Аденауер, 2018. - 44 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4648-36-9

1. Марковски, Игор [автор]

а) Авторски права - Медиуми - Законодавство и судска пракса -
Македонија

б) Авторски права - Медиуми - Меѓународна регулатива и судска
пракса в)

Авторски права - Медиуми - Граѓански организации

COBISS.MK-ID 108374794